

СЕЗОННІ ОСОБЛИВОСТІ НАСЕЛЕННЯ ПТАХІВ ПРИЗАЛІЗНИЧНИХ ЛІСОСМУГ САМБІРЩИНИ

А.І. Гузій

Seasonal peculiarities of the bird community of railway forest belts in Sambir district of Lviv region. - A.I. Guzy. - Berkut. 5 (1). 1996. - Data were collected in 1987-1988. Bird communities of railway forest belts and continuous forests are compared. The population density of birds in forest belts is more than in near placed mature oak groves. This has several main causes: 1) the composite structure and mosaic of the plantation in forest belts; 2) the high species diversity of trees and shrubs; 3) forest belts border on agricultural areas; 4) the adaptation of some bird species to the conditions of the anthropogenic landscape. The number of species and the population density of forest-steppe and synanthropic birds are more in forest belts.

Key words: Lviv region, bird community, population density, forest belt.

В минулому основна увага зверталася на вивчення фауни і населення птахів полезахисних насаджень (Дроздов, 1967; Строков, 1968; Благосклонов, 1972; Голованова, 1975, та ін.). Птахи розглядуваних нами угруповань тривалий час залишалися поза увагою. Стосовно Львівщини, де полезахисні лісосмуги майже відсутні, певні відомості про структуру орнітоценозу призалізничних насаджень ми знаходимо лише у П.В. Гренюха (1990). А тому розгляд особливостей їх пташиного населення не є випадковим.

Населення птахів захисних призалізничних лісосмуг вивчалось нами на відрізку, довжиною близько 10 км, між м. Рудки та с. Коропуж взимку 1987–1988 рр., у гніздовий період і восени 1988 р. Це середньовікові, п'яти-десятирядні листяні насадження ажурно-продувної і щільної конструкції за класифікацією М.І. Калініна (1982). Вони тягнуться по обидва боки залізниці стрічками довжиною від 200–300 м до кілометра, ззовні межують із сільськогосподарськими угіддями. У складі деревостанів домінує дуб черешковий, зустрічаються в'язи листуватий та дрібнолистий, ясени звичайний та зелений, клени — явір, гостролистий, американський, липа дрібнолиста, бук лісовий, акація біла та ін. У більшості смуг 1–3 ряди займають груша звичайна, яблуня лісова та її культурні сорти. Чагарниковий ярус добре розвинутий і представлений іргою круглолистою, бруслинами бородавчатою та європейською, терном, глодами одно- і двохкісточковим, ліщиною, жимолостю татарською, бірючиною, бузиною чорною і червоною та ін. Таким чином, насадження описаних лісосмуг можна віднести до формації дуба черешкового (дубовочерешкової групи типів лісу), зокрема в'язово-, ясеново-, буково-черешководубових та ін. субформацій геоботанічної і лісівничої лісотипологічних шкіл.

З метою порівняння структури населення птахів лісосмуг і суцільних насаджень, нами обстежувався орнітокомпонент цих та інших деревостанів.

В лісосмугах підраховувалися всі зустрінуті особини з урахуванням прилеглих територій, які відвідуються ними, а в суцільних насадженнях — проводилися обліки за методикою О.П. Кузякіна (1962).

У складі гніздового населення захисних призалізничних лісосмуг нами виявлено 30 видів птахів

з густотою населення близько 2900 ос./км² (табл. 1). За характером гніздування домінують птахи

Таблиця 1

Населення птахів гніздового аспекту лісосмуг
Bird community of breeding aspect in forest belts

В и д S p e c i e s	Густота, ос./км ² Density, ind./km ²	Частка, % Part, %
1. <i>Sylvia communis</i>	546	18,8
2. <i>Fringilla coelebs</i>	364	12,5
3. <i>Phylloscopus sibilatrix</i>	220	7,6
4. <i>Turdus pilaris</i>	160	5,5
5. <i>Erithacus rubecula</i>	160	5,5
6. <i>Sylvia atricapilla</i>	160	5,5
7. <i>Emberiza citrinella</i>	145	5,0
8. <i>Pica pica</i>	120	4,1
9. <i>Chloris chloris</i>	110	3,8
10. <i>Anthus trivialis</i>	110	3,8
11. <i>Luscinia luscinia</i>	110	3,8
12. <i>Passer montanus</i>	110	3,8
13. <i>Phylloscopus collybita</i>	97	3,4
14. <i>Ph. trochilus</i>	85	2,9
15. <i>Carduelis carduelis</i>	73	2,5
16. <i>Parus caeruleus</i>	60	2,1
17. <i>Corvus corax</i>	36	1,3
18. <i>Columba palumbus</i>	36	1,3
19. <i>Asio otus</i>	24	0,8
20. <i>Corvus cornix</i>	24	0,8
21. <i>Garrulus glandarius</i>	24	0,8
22. <i>Parus major</i>	24	0,8
23. <i>Muscicapa striata</i>	24	0,8
24. <i>Oriolus oriolus</i>	18	0,6
25. <i>Falco tinnunculus</i>	14	0,5
26. <i>Buteo buteo</i>	12	0,4
27. <i>Turdus merula</i>	12	0,4
28. <i>Locustella fluviatilis</i>	12	0,4
29. <i>Certhia familiaris</i>	12	0,4
30. <i>Streptopelia decaocto</i>	2	0,1
Всього:	Total:	2904 100

Таблиця 2

Населення птахів осіннього аспекту лісосмуг
Bird community of autumn aspect in forest belts

В и д S p e c i e s	Густота, ос./км ² Density, ind./km ²	Частка, % Part, %
1. <i>Passer montanus</i>	250	20,0
2. <i>Parus major</i>	180	14,4
3. <i>Pyrrhula pyrrhula</i>	150	12,0
4. <i>Pica pica</i>	103	8,2
5. <i>Parus palustris</i>	91	7,3
6. <i>Spinus spinus</i>	85	6,8
7. <i>Parus caeruleus</i>	73	5,8
8. <i>Emberiza citrinella</i>	61	4,8
9. <i>Turdus pilaris</i>	57	4,5
10. <i>Garrulus glandarius</i>	44	3,5
11. <i>Carduelis carduelis</i>	24	1,9
12. <i>Acanthis flammea</i>	24	1,9
13. <i>Turdus iliacus</i>	18	1,4
14. <i>Buteo buteo</i>	12	1,0
15. <i>Columba palumbus</i>	12	1,0
16. <i>Turdus merula</i>	12	1,0
17. <i>Erithacus rubecula</i>	12	1,0
18. <i>Phylloscopus collybita</i>	12	1,0
19. <i>Dendrocopos major</i>	6	0,5
20. <i>Sitta europaea</i>	6	0,5
21. <i>Aegithalos caudatus</i>	6	0,5
22. <i>Troglodytes troglodytes</i>	6	0,5
23. <i>Regulus regulus</i>	6	0,5
Всього: Total:	1250	100

чагарниково-стовбурного типу (10 видів, 33,3 %), далі йдуть кронники (8 видів, 26,7 %), наземно-гніздники (7 видів, 23,3 %) і мінімум складають дуплогніздники (5 видів, 16,7 %). Слід зазначити, що лісосмуги бідні на дупла й очевидно тому птахи останньої групи заселяли здебільшого ніші у залізобетонних стовпах призалізничної електромережі. Найбільш чисельна сіра кропив'янка (*Sylvia communis*), співдомінував зяблик (*Fringilla coelebs*).

Цікаво відмітити, що у звичайного боривітра (*Falco tinnunculus*) і вухатої сови (*Asio otus*) помітно виражена вибірковість гнізд сорок (*Pica pica*), які вони займають, залежно від порід дерев та чагарників, на котрих ті розташовувалися. Якщо перший вид частіше займав гнізда сорок, побудованих на дубі черешковому (36,1 %), груші звичайній (25,0 %), акації білій (11,2 %), то другий — на глоді (46,9 %), яблуні лісовій (18,8 %), сосні звичайній (15,6 %). Лише зрідка згадані види поселяються у гніздах, влаштованих сороками на одних і тих же породах дерев, зокрема акації білій та ін.

Виходячи із викладеного, ми приходимо до висновку, що конкуренція за місця гніздування між

Таблиця 3

Населення птахів зимового аспекту лісосмуг
Bird community of winter aspect in forest belts

В и д S p e c i e s	Густота, ос./км ² Density, ind./km ²	Частка, % Part, %
1. <i>Pyrrhula pyrrhula</i>	394	27,0
2. <i>Emberiza citrinella</i>	303	20,8
3. <i>Turdus pilaris</i>	242	16,6
4. <i>Parus caeruleus</i>	133	9,1
5. <i>Pica pica</i>	90	6,2
6. <i>Parus major</i>	73	5,0
7. <i>Passer montanus</i>	36	2,5
8. <i>Parus palustris</i>	36	2,5
9. <i>Corvus corax</i>	24	1,6
10. <i>C. frugilegus</i>	24	1,6
11. <i>Garrulus glandarius</i>	18	1,2
12. <i>Chloris chloris</i>	18	1,2
13. <i>Carduelis carduelis</i>	12	0,9
14. <i>Spinus spinus</i>	6	0,4
15. <i>Buteo buteo</i>	6	0,4
16. <i>Dendrocopos major</i>	6	0,4
17. <i>D. medius</i>	6	0,4
18. <i>Sitta europaea</i>	6	0,4
19. <i>Certhia familiaris</i>	6	0,4
20. <i>Accipiter nisus</i>	3	0,2
Всього: Total:	1460	100

звичайним боривітром і вухатою совою зводиться до мінімуму. До цього ж в місцях їх спільного гніздування близько 20–40 % гнізд сорок залишається не зайнятими.

В черешководубових лісах найвища густина птахів виявлена у стиглих лісостанах (незаймані праліси на Самбірщині відсутні). Гніздова різноманітність населення тут складала 35 видів густиною 650 ос./км². У призалізничних лісосмугах на 5 видів менше ніж в порівнюваних насадженнях, проте густина їх населення у 4,5 разів вища. Спостерігаються і відмінності у структурах орнітоценозів. Так, якщо у лісостанах вздовж залізниць, як вже зазначалося, домінувала сіра кропив'янка і співдомінував зяблик, то в стиглих дібровах — зяблик і чорноголова кропив'янка (*Sylvia atricapilla*). Характерною рисою гніздового аспекту орнітофауни лісосмуг є представництво птахів антропогенного ландшафту, відсутніх у складі населення суцільних лісових масивів — сороки, садової горлиці (*Streptopelia decaocto*) та ін. На два порядки тут вища густина дрозда-чикотня (*Turdus pilaris*) — 160 1 2 ос./км², щиглика (*Carduelis carduelis*) — 73 1 менше 1 ос./км², звичайного боривітра — 36 1 менше 1 ос./км², гави (*Corvus cornix*) — 24 1 менше 1 ос./км², на один порядок — звичайної вівсянки

(*Emberiza citrinella*) — 160 1 14 ос./км², припутня (*Columba palumbus*) — 36 1 5 ос./км², вухатої сови — 24 1 1 ос./км² та ін. Очевидно також, що добре виражений чагарниковий ярус лісосмуг сприяє домінуванню тут птахів чагарниково-стовбурного типу гніздування.

У складі осіннього аспекту населення лісосмуг налічується 23 види птахів густотою більше 1300 ос./км² (табл. 2). Першість за чисельністю займав польовий горобець (*Passer montanus*), співдомінували велика синиця (*Parus major*) та звичайний снігур (*Pyrrhula pyrrhula*). У стиглих суцільних насадженнях, на фоні більш високої різноманітності (27 видів), густина птахів у 2–2,5 рази нижча. Найбільш багаточисельним тут був повзик (*Sitta europaea*) — 170 ос./км², далі йшли блакитна синиця (*Parus caeruleus*) — 120 ос./км², велика синиця — 65 ос./км². У лісосмугах на порядок вищою виявилась густина великої синиці, снігура, чижики (*Spinus spinus*), дрозда-чикотня, припутня і навпаки — меншою у повзика, блакитної синиці та ін.

Взимку у населенні птахів лісосмуг зафіксовано 20 видів густотою 1460 ос./км² (табл. 3). Домінував снігур, співдомінували — звичайна вівсянка і дрізд-чикотень. У дібрових різноманітність птахів скорочувалася до 15 видів густотою 350 ос./км², тобто була нижчою більш ніж у 4 рази, порівняно з лісосмугами. Найвищою чисельності досягали повзик (145 ос./км²), блакитна синиця (120 ос./км²). Густина снігура, звичайної вівсянки на два порядки нижча, а дрізд-чикотень, сорока, польовий горобець, крук (*Corvus corax*), гайворон (*C. frugilegus*) та ін. стали рідкісними.

Із вище викладеного можна зробити такі висновки. 1. Густина населення птахів приазовських лісосмуг значно вища, ніж найбільш орнітологічно

репрезентативних стиглих дібров: у гніздовий період — у 4,5 рази; осінній — 2–2,5; зимовий — більш ніж у 4 рази. Основними причинами такої відмінності, на нашу думку є: а) структурна складність насаджень лісосмуг, виражена їх мозаїчність; б) висока різноманітність деревно-чагарникових, в т. ч. плодово-ягідних, порід і сортів; в) примикання до сільськогосподарських угідь; г) адаптація окремих видів до умов антропогенного ландшафту. 2. На відміну від суцільних насаджень, характерною рисою лісосмуг є значне представництво і висока густина лісостепових і синантропних видів птахів.

ЛІТЕРАТУРА

- Благосклонов К.Н. (1972): Охрана и привлечение птиц. М.: Просвещение. 1-240.
 Голованова Э.Н. (1975): Птицы и сельское хозяйство. Л.: Лениздат. 1-168.
 Гренюх П.В. (1990): Сезонні зміни орнітофауни приазовських лісосмуг. - Орнітофауна західних областей України та проблеми її охорони. (Матер. доп. V наради орнітологів та аматорів орнітологічного руху Західної України). Луцьк. 50-51.
 Дроздов Н.Н. (1967): Фауна и население птиц культурных ландшафтов. - Орнитология. 8: 3-46.
 Калинин М.И. (1982): Лесные мелиорации в условиях эрозионного рельефа. - Львов: Вища школа. 1- 279.
 Кузякин А.П. (1962): Зоогеография СССР. Уч. зап. МОПИ. Москва. 109 (1): 3-182.
 Строков В.В. (1968): Численность птиц в лесных полосах северного лесостепья. - Орнитология. 9: 77-87.

Україна (Ukraine),
 292192, Львівська обл.,
 смт Івано-Франкове,
 вул. Львівська, 70, кв. 11.
 А.І. Гузій.

Замітки	Беркут	5	Вип. 1	1996	23
---------	--------	---	--------	------	----

НЕЗВИЧАЙНЕ ГНІЗДУВАННЯ ЩИГЛИКА

Unusual nesting of the Goldfinch. - L.M. Mistryukova.
 - Berkut. 5 (1). 1996. - A nest was found on the back side of the sunflower's head.

22.08.1995 р. в околицях м. Умані Черкаської обл. на ділянці, зайнятій городами, було знайдено гніздо щиглика (*Carduelis carduelis*), збудоване на зворотному боці кошика соняшника. Кошик знаходився на висоті 165 см, його діаметр — 19 см. Паралельно з основним кошиком навколо гнізда розташовувалися інші, значно менші за розміром, та листя соняшника, що маскувало будівлю. В гнізді знаходилося 4 оперених 10-денних пташенят. 28.08 виводок залишив гніздо. Воно при основі було ви-

кладене розгалуженими тоненькими гілочками, які зачіплювалися за ребристу поверхню соняшника і добре тримали споруду. Основна частина стінок гнізда була зроблена із корінців, лоток вистелений рослинним пухом (переважно — осоту). В окремих місцях дно лотка зовсім не мало м'якої вистилки і трималося лише на скелетних гілочках. Викликає інтерес не тільки місце розташування гнізда (за 150–200 м з усіх боків від нього знаходилися лісосмуги), а й пізні терміни гніздування.

Л.М. Містрякова

Україна (Ukraine),
 258900, Черкаська обл.,
 м. Умань, вул. Тищика, 19, кв. 66.
 Л.М. Містрякова.